

IŠ ŽALČIŲ MEDŽIOTOJO UŽRAŠŲ

Jeronimo Prahieško *casus*

Vytautas Ališauskas

Gintaras Grajauskas ne taip seniai parašė ir paskelbė graikštų postmodernistinį romaną¹. Vienas jo veikėjų yra eretikas misionierius, apstulbęs stebintis ir aprašinėjantis senovės lietuvių pagoniškus papročius. Jis vardu Jeronimas Prahieškis. Bet kurioje neblogoje enciklopedijoje pasiinformuotume, jog taip vadinosi vyras, pasmerktas Visuotiniame Konstanco Bažnyčios susirinkime ir sudegintas Konstanco už ereziją 1416 m. Jis buvo Wiklefo mokinys ir Jono Huso bičiulis. Iš lenkiškos arba lietuviškos enciklopedijos patirtume, kad buvo du Jeronimai Prahieškiai, labai skirtingi žmonės. Vienas – anas eretikas, kitas – katalikų kunigas, tuometu regulinis kanauninkas, aistringas, gal net fanatiškas, krikščionybės skleidėjas. Tiesa, abu jie gyveno panašiu metu, buvo pažįstami, kurį laiką gal net draugai, ir abu lankėsi Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje.

Visi žino, jog poetai yra melagiai, tad negalima tikėti autoriumi, kad ir ką jis tvirtintų apie savo kūrinių. Vadinasi, niekada neišsiaiškinsime, ar Grajausko personažas Jeronimas Prahieškis yra *licentia poetica* vaisius, ar atsirado dėl būdingos, ne pirmą kartą pasitaikančios klaidos, autoriui neišsigilinus į istorinę medžiagą. Postmoderniam romanui toks neaiškumas gal net teikia savito žavesio. Bet senų, modernių laikų aušroje gyvenę žmonės šito žavesio nesuprastų. Vienas jų būtų lietuviškosios istoriografijos pradininkas Motiejus Strykovskis. Prikeltas iš kapų milžinų jis veikiausiai sušuktų: „Ar nesakiau, niekas nežino, kas buvo Jeronimas Čekas?!“ Kodėl, pasakysime vėliau. O dabar pasiaiškinkime, kas gi, vis dėlto, buvo Jeronimas Prahieškis „ne eretikas“? Vėl paimkime enciklopediją – lenkišką, katalikišką². Taigi – laisvuosius menus studijavo Prahos universitete, magistro laipsnį gavo 1392 m. Palaikė ryšius su Jonu Husu ir su savo bendravardžiu Jeronimu (ir po to juos atskirk!). Spėjama, kad Prahoje pradėjo ir teologijos studijas. Įstojo į regulinių ka-

nauninkų norbertanų (premonstratiečių) vienuoliją. 1394 m. atvyko į Jogailos dvarą kaip pamokslininkas ir nuodėmklausys. Krokuvos universitete baigė teologijos studijas. Paskui kaip misionierius veikė Lietuvoje, misija buvo labai nesėkminga – bet apie tai vėliau. 1410-aisiais Jogaila jo prašymu fundavo norbertanų vienuolyną, kur Jeronimas tapo abatu. Neilgai išbuvo – palieka Lenkiją, Italijoje įstoja į kamaldulius ir 1413 m. jau Kamaldolio viršininkas. Toliau reiškiasi Italijoje, o 1428–1430 m. lanko Šventąją Žemę, grįždamas Kipre diskutuoja su stačiatikiškais dvasininkais. 1432-aisiais kaip čekų reikalų žinovas pakviečiamas į Bazelio Bažnyčios susirinkimą. 1433 m. pasiunčiamas su diplomatine misija į Krokuvą, iš jos grįžta į Bazelį. Šiame mieste (prieš ar po lankymosi Lenkijoje) susitinka su Enėjumi Silvijumi Piccolomini, atlydėjusių į Bazelį italų vyskupą Capranica, kaip pastarojo sekretorius. Štai čia ir sustokime – susitikimas su Piccolomini ir lemia, kad Jeronimas patenka į Lietuvos istoriografiją³. Būsimasis popiežius Pijus II, o kol kas tik vyskupo sekretorius, bet, kaip ir dera humanistui, naujenybių smalsus žmogus, išgirsta apie kažin kokį čia apsistojusį vienuolį, pasakojantį nuostabius dalykus apie veik nežinomą kraštą. Tiesa, Lietuvos vardas Susirinkime kartais suskamba, svarstant Rytų (Stačiatikių) ir Vakarų (Katalikų) Bažnyčių unijos klausimą⁴. Gal būtent šis bažnytinis-politinis kontekstas ir duoda progų vienuoliui, Vidurio ir Rytų Europos ekspertui, pasipuikuoti (na, tarkim, pasidalyti) unikalia egzotiška patirtimi iš šalies, taip neseniai įžengusios į krikščioniškąjį pasaulį ir jau mėginančios pretenduoti į tarpininkės tarp Rytų ir Vakarų vaidmenį. Dabar duokime žodį Piccolomini: „Jis papasakojo apie lietuvius daug dalykų, kurie atrodė beveik neįtikėtini. Aš buvau girdėjęs jo pasakojimus iš kitų, tačiau negalėjau patikėti; panorau vykti pas jį ir iš jo lūpų plačiau sužino-

¹ Gintaras Grajauskas, *Erezija*, Vilnius: Baltos lankos, 2005.

² Mirosław Daniliuk, „Hieronim z Pragi, Jan Sylwan“, in: *Encyklopedia katolicka*, t. 6: *Graal – Ignorancja*, Lublin: KUL, 1993, st. 858.

³ Nepaisant to, speciali literatūra nėra gausi; žr. Augustinas Janulaitis, „Enėjas Silvijus Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios

apie Lietuvą XIV/XV amž.: Istorijos-kritikos piešinys“, in: *Humanitarnių mokslų fakulteto raštai*, 1928, t. 3, sąs. 3; taip pat atskiras atspaudas: Kaunas, 1928.

⁴ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sudarytojas Vytautas Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 130–132.

ti⁴⁵. Piccolomini drauge pasiėmė ir liudytojus – tris „rimtus ir mokytus vyrus“. Susitikimas paliko gerą įspūdį: „Visa tai Jeronimas papasakojo mums ramiu veidu, nė kiek neabejodamas ir prisiekdamas. Kad verta juo pasikliauti rodė jo rimta kalba, išsilavinimas ir tikėjimas“⁴⁶. Antra vertus, liko dvejonės šešėlis: „Ką gavome, perteikėme nepakeitę; tiesa, nepriėmėme sprendimo, bet ir mes, ir mūsų palydovai grįžome įtikinti“⁴⁷. Šiaip ar taip, Piccolomini pora puslapių skyrė Jeronimo liudijimui – rašyti pradėdama net pirmu asmeniu, bet paskui tarsi pavargstama stenografuoti ir pereinama prie trečiojo. Išdėstomi „standartiniai“ senosios lietuvių religijos bruožai (ugnies, žalčių kultas, šventieji miškeliai), yra ir viena kita įdomybė – daugiausia



Pinturicchio. Enėjus Silvijaus Piccolomini – pop. Pijaus II gyvenimo scenos. Piccolomini bibliotekos freskos. Sienos katedra

kontroversijų kelia perpasakotas lietuvių (?) mitas apie įkalintą Saulę, kurią išvadavę Zodiako ženklai. Antra vertus, stebina geografinis-etnografinis abstraktumas: Jeronimas kalba apie vieną ar kitą „gentį“, tarsi su-

⁴⁵ Čia ir toliau cituojamas Eugenijos Ulčinaitės vertimas iš: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 593–297; lot. originalas – p. 590–593; citata p. 594.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 596.

⁴⁷ Čia siūlome kitokį vertimą, *periculum* suprantant kaip „ištarė, sprendimą“; žr. Jokanto ir Kuzavinio žodynus s.v.

minimos religinės praktikos būtų būdingos tik vienai konkrečiai vietai ir joje gyvenančiai etninei (kokiai?) grupei. Labai gali būti, kad Piccolomini tuo metu nesivargino, aiškindamasis Lietuvos geografiją ir etnologiją, tiesiog užsirašinėdamas – pats, ar, veikia, vienas iš palydovų – nekreipė dėmesio į tokias „detales“. Svarbiausia buvo įsitikinti, ar išties esama tokių laukinių ir neregėtų papročių. Galiausiai atskleidžiama, kodėl Jeronimas turėjo išvykti (tikriau – buvo išvytas) iš Lietuvos – dėl perdėto uolumo naikinti šventuosius miškelius pats Vytautas, meldžiamas užsiraudojusių vietos moterų (prie jų prisijungė ir vyrai), paragino skandalingąjį misionierių palikti šalį.

Nežinia, kiek truko italų ir čeko vienuolio pasimatymas, bet rašytinis pasakojimas aiškiai per striukas, kad pažodžiui priimtume teiginį „Ką gavome, perteikėme nepakeitę“. Galime tikėti, jog Piccolomini neiškreipdamas užrašydino ir paskelbė tai, ką girdėjo, bet neturime manyti, jog užrašyta *viskas*, kas Jeronimo papasakota. Bet ir to žiupsnelio su prisiglaudusiomis kitomis negausiomis žiniomis pakako europiečių vaizduotei užvaldyti – Piccolomini, o per jį ir Jeronimas Prahškis, tuo metu suformavo stereotipinį Lietuvos įvaizdį, kurio likučiai Vakaruose galiojo dar XVII a.

Dabar galime grįžti prie Strykovskio, parašiusio bent du „šlovingosios lietuvių tautos“ istorijos variantus. Mums rūpi pirmasis, nespausdintas likęs iki 1978 m.⁸ Strykovskis savo laimei negalėjo paskaityti Grajausko, tad ir paminėti jo savo kūriniuose, bet buvo išstudijavęs daug kitų knygų, tarp jų – žymaus lenkų humanisto Liudviko Jodoko Decijaus (apie 1485–1545) istorinius raštus. Pasirodo, pastarasis, – su neslepiamu pasitenkinimu pabrėžia Strykovskis, – neturįs jokie supratimo, kas buvęs tas Jeronimas⁹. Be abejo, tokia pastaba reiškia, kad jos autorius informuotas nepalyginti geriau. Nesunku tuo patikėti – Strykovskis buvo nemenkos erudicijos žmogus, Lietuvos istoriją suvokęs kaip savarankišką pasakojimą, o ne kaip pastabas Jogailaičių genealogijos paraštėse. Tad Lietuvos istorikas į pasakojimą įterpė korektišką enciklopedinę žinutę:

Aš beskaitydamas susiradau, kad tai buvęs mokytojas vyras, čekas (ne tas Jeronimas, Huso mokytinis), kunigas iš Prahos, o Krokuvos pilyje buvo kanaaninkas. Paskui, kai Jogaila, tapęs lenkų karaliumi, į krikščionių tikėjimą atvertinėjo gimtąją Lietuvą, tą Jeronimą Čeką iš Prahos padarė kanaaninku Vilniuje, o šisai Lietuvai skelbė Dievo žodį.

⁸ Maciej Strykowski, *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemotjskiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*, opracowała Julia Radziszewska, Warszawa: PIW, 1978.

⁹ *Ibid.*, p. 74–75.

Viskas čia teisinga, abejonę tik kelia vargiai patikrinamas teiginys, kad Jeronimas buvęs Vilniaus kanauninku – nesunku buvo supainioti jo priklausymą reguliniams kanauninkams su buvimu katedros kapitulos kanauninku (šiandieniai istorikai taip pat ima ir padaro tokią klaidą). Žinutė papildoma anekdotu, žinomu ir iš Piccolomini – kirsdamas šventąjį ažuolą žmogus išsikirtęs koją, bet, žaizdą peržegnojus, šioji kaip mat sugijusi. Tiesa, čia esama keisto skirtumo: anot italo autoriaus anekdoto, veikėjas buvęs tiesiog „vienas, drąsesnis už kitus“ žmogus, o Strykovskis teigia, jog tai buvęs pats Jeronimas Prahieškis. Apgavo eruditą atmintis? Veikiausiai ne. Tai, ką mūsų istorikas sako toliau, turėtų sudominti kiekvieną mitologijos tyrėją:

Turėjau aš to Jeronimo seną veikalėlį, surašytą apie Lietuvą (*stary komentarzyk o Litwie spisany*); jį buvau gavęs iš velionio daktaro Sierpco Vilniuje. Paskui man, kadaise kareiviaujant, ėmė ir pražuvo – mielai dabar jį brangiai atpirkčiau.¹⁰

Prisipažinsiu – perskaitęs šiuos žodžius akimirksniui netekau amo. Vienintelis krikščioniškos Europos atstovas, savo akimis matęs tuos žalčius, ugnį, šventvietes! Visa tai aprašęs! Ir – prapuolusi jo knyga... Kažkokia Borgueso verta istorija. Kaip sakė vienas popiežius vienam mūsų kalvinistui – *Poverella Lituania!* Vargšė lietaus šalis. Bet tokia digresija nedera šiam šiek tiek moksliniam mūsų pranešimui. Neišbrauksime jos, bet ir netęsime. Grįžkime prie reikalo.

Taigi – pirmiausia, iš ko gavo knygelę Strykovskis? Daktaras Sierpcas (kai kada rašoma *Siepc*) – tai Albertas Grabovskis, Mikalojaus sūnus, kilęs iš Sierpco, miesto Plocko vyskupijoje¹¹. Pirmąsyk jis minimas 1529 m., kai buvo imatrikuliuotas Krokuvos universitete, bakalauro laipsnį čia gavo 1534 m., magistro – 1539 m. 1552 m. įvesdintas Vilniaus kanauninku, tada jis vadinamas medicinos daktaru. Gyveno daugiausia Vilniuje, regis, Pilies gatvėje. Buvo turtingas žmogus ir išžymus astrologas, tiesa, besivadovaująs „moksliniais“ principais, todėl ir katalikiškas: savo testamente teigė, jog numatydamas ateitį nesinaudojęs, kaip buvo kalbama, nekromantija, o tik „astronomijos dėsniais, pagal dangaus kūnų išsidėstymą ir planetų judėjimą“. Mirė 1570 m. Palaidotas Vilniaus katedros kanauninkų kriptoje. Su juo bendravo mokesčių rinkėjas kalvinistas Teodoras Jevlašauskis per baisią 1566 m. Vilniuje siautusią epidemiją: „Gyvenau tuomet Vilniuje gan ilgai, lankydamasis pas daktarą Serpcą, kitus kanauninkus ir įvairius žmones, kurie taip pat per tokią epidemiją gyvi

liko“¹². Albertas Grabovskis knygelę Strykovskiui turėjo padovanoti bent metais anksčiau, nes į kariuomenę pastarasis išėjo 1565-aisiais. Jo kario tarnybos pabaiga nurodoma 1573 m. Pirmą istorijos variantą Strykovskis rašė septynerius metus, 1571–1578 m. Tad knygelė



Pinturicchio. Enėjus Silvijaus Piccolomini – pop. Pijaus II gyvenimo scenos. Piccolomini bibliotekos freskos. Sienos katedra

bus pražuvusi veikiausiai tarp 1566–1570 m. Ką apie ją galime sužinoti iš šio probėkšmio paminėjimo? Pirmiausia patį faktą – toks rašinys buvo ir jo autentiškumas nekelia abejonių. Tai tikrai to paties iš Lietuvos Vytauto išgarbinto misionieriaus tekstas. Galime paspėlioti, kad jį surašyti paskatino Piccolomini vizitas. Vargu ar Jeronimas mokytiesiems svečiams būtų nutylėjęs turįs rašytinį veikalėlį, skirtą jiems rūpimai temai. Ir Piccolomini būtų tai mums pranešęs. Tad tikėtina, jog iki šio apsilankymo knygelės dar nebuvo. Galbūt, pajutęs naują dėmesį savo keistai patirčiai, Jeronimas ir apsisprendė palikti jos aprašymą. Maža to, 1433 m. po daugelio metų vėl atvykęs į Krokuvą, jis čia galėjo

165–239.

¹² Teodoras Jevlašauskis, *Atsiminimai*, iš senosios gudų k. vertė Neringa Pranckevičiūtė-Lūžienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 24–25.

¹⁰ *Ibid.*, p. 75.

¹¹ Plačiau žr. Wioleta Pawlikowska, „Kanonik Wojciech Grabowski z Sierpca – zapoznana postać szesnastowiecznego Krakowa i Wilna“, in: *Lituano-Slavica Posnaniensia, Studia Historica*, t. XI/2005, p.

savo atsiminimus ir surašyti, o kopiją palikti kapituolos ar universiteto bibliotekoje. Tikėtina, kad būsimasis Vilniaus kanauninkas studijuodamas Krokuvėje po šimto metų jį ir surado bei pats persirašė?

Žodį „atsiminimus“ pavartojome sąmoningai. Strykovskis nurodo knygelės žanrą: *komentarzyk*. Tai toly-

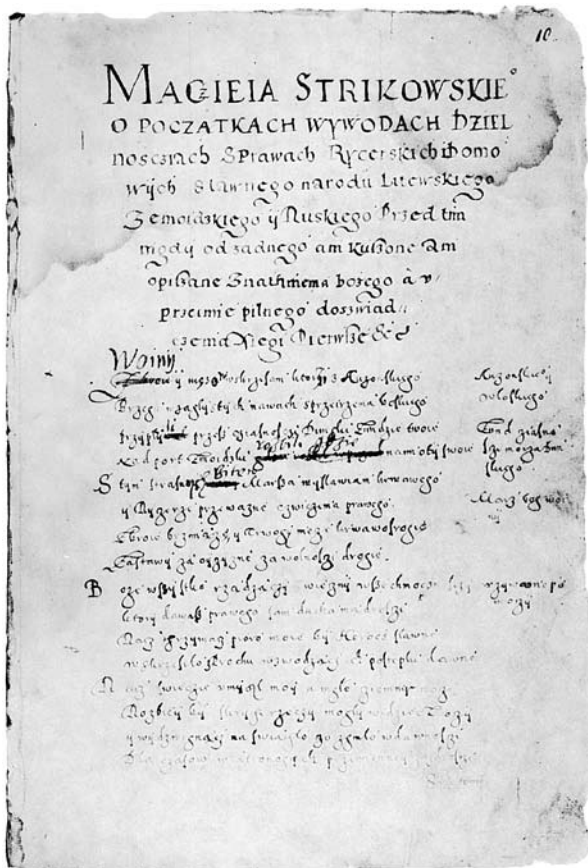
lotynų-prancūzų kalbų žodynas šį žodį apibrėžia kaip *Papier journal et memorial*¹⁴. „Komentarėlis“ turėjo reikšti glaustus užrašus, paremtus asmenine patirtimi arba atsiminimus. Tai buvo ne „Lietuvos istorija“, o pastabos apie Lietuvą, jos gyvenseną ir religiją Jeronimo akimis. Faktas, kad Strykovskis skaitė tokį rašinį, verčia daug rimčiau žiūrėti į jo informaciją apie senovės lietuvių religiją.

Tik išsamus tyrimas gali parodyti galimus Prahieško „komentarėlio“ pėdsakus Lietuvos istoriko paliktoje pagonybės interpretacijoje. Pabaigai pasitenkinsime vienu Strykovskio *O początkach* fragmentu, kuriame galime nugirsti pradingusios knygelės aidą. Žinoma – tai pasakojimas apie Lietuvos krikštą¹⁵. Dar kartą primenama istorija apie sužeistą Jeronimo koją ir stebuklingą jos pagijimą ir iškart tęsiama:

Paskui Jogaila liepė altorius suniokoti
Ir Perkūną, stabą sidabro galva, ugniai atiduoti.

Taip pat jis įsakė nušluoti nuo žemės paviršiaus bokštą, iš kurio pranašautojai dievų vardu skelbdavo ateitį¹⁶. Tikėtina, kad krikšto pasakojimo tąsa, neturinti atitikmenų kituose šaltiniuose, yra paimta taip pat iš Prahieško knygelės. Tam tikrą tolimą atitikmenį galima rasti ir Piccolomini knygoje: Jeronimas sutikęs ugnies garbintojus, kurių kunigai duodavę atsakymus apie ligonių ateitį. Vienuolis įtikinęs žmones, jog tai esanti apgaulė, ir sugriovęs šventyklą (*templum*)¹⁷. Unikali ir Strykovskio pateikiama Perkūno (ugnies) – Žemininko (žemės ir derliaus) – „šliužo pavidalo“ *Givojtos* (duodančios „sveikus metus“) trejybė¹⁸. Gal ir ji radosi iš tos pačios trumpos lietuvių religijos apžvalgos?

Šiaip ar taip, net ir fiziškai prapuolusi, knygelė per Strykovskio atmintį turėjo išlinti į jo Istorijų tekstą ir ten sulaukti mūsų dienų. Ar kas ją iš ten iškvies, priklausys ir nuo religijotyrininkų bei filologų noro užsiimti nepraktiškais dalykais, ir nuo tarptautinių naftos bei aukso kainų.



Motiejaus Strykovskio *O początkach* rankraščio antraštinis lapas

gu lotyniškam *commentariolum*. *O początkach* leideja spėja, jog „Strykovskis tad turėjo kažin kokią Jeronimo Prahieško surašytą trumpą Lietuvos istoriją“¹³. Vargu ar tai tikslus apibūdinimas. Klasikinis XVI a.

¹³ Maciej Strykowski, *op. cit.*, p. 611, n. 52.

¹⁴ Robert Estienne, *Dictionarium Latino-Gallicum*, postrema hac editione valde locupletatum, Lutetiae, apud Carolum Stephanum, Typographum Regium, 1522, s.v.

¹⁵ Maciej Strykowski, *op. cit.*, p. 312.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1, p. 591 (lot. tekstas).

¹⁸ Maciej Strykowski, *op. cit.*, p. 236.